

granicy założenia. W płaszczyźnie poziomej widać dynamicznie przebiegającą linię ścieżki parkowej, linię brzegową stawu, albo strumienia. Tym samym, niezależnie od miejsca w parku, jego kaligraficzny charakter jest nieustająco widoczny.

Obecnie nie wszystkie polskie parki kaligraficzne wyglądają tak, jak je zaprojektowano i zrealizowano wiek temu. Dokonane przeobrażenia na przestrzeni stu lat, jakie minęło od ich realizacji oraz ewentualne podjęte działania dotyczące ich ochrony obserwować można w świetle zachowanej dokumentacji. Ponieważ znaczna część omawianych założeń znajduje się w centralnej części Polski, dokumentację niniejszą stanowią m.in. zbiory podlegające Konserwatorom Przyrody i Zabytków w Warszawie i Łodzi.

Przyszłość polskich parków kaligraficznych zależy w dużej mierze od konsekwentnego przeprowadzenia prac badawczych.

Wizja lokalna i określenie stanu istniejącego wybranych założeń stanowią podstawę podjęcia działań na rzecz ich ochrony. Przeprowadzona analiza kompozycji i zasad, wedle których projektowano, a nawet bezpośrednio wytyczano w terenie parki kaligraficzne, może stać się przydatna przy pracach w założeniach, które zatraciły już swą tożsamość.

Streszczenie: Tworząc pozornie całkowicie naturalne, zachowane w nienaruszonym stanie formy krajobrazu pod koniec

XIX wieku, parki kaligraficzne stały się zwieńczeniem wysiłków, zmierzających do takiej adaptacji form i kształtów ogrodów, aby imitowały one naturę. Różnego rodzaju kręte ścieżki, strumyki i brzegi stawów eksponowano na tle wielkich trawników. Taki układ linii, podobny do współczesnych, polskich liter kaligraficznych, uważany nawet za kanon piękna, był wyróżnikiem tego stylu. Grupy drzew lokalizowano dokoła skrzyżowań ścieżek oraz przy granicy ogrodu, a jednocześnie tworzyły one niezwykle czytelną sekwencję otwarć widokowych. Rezydencja w parkach kaligraficznych nie odgrywa już tak znaczącej roli, jak w minionych epokach.

Słowa kluczowe: park kaligraficzny, drzewostan, wnętrza parkowe.

Abstract: *Creating seemingly fully natural and unspoiled forms of landscape at the end of the 19th century, calligraphic parks crowned efforts, which aimed at adapting garden shapes and forms to imitate nature. Varying shapes of curve paths, streams and lakesides were exposed at the background of big lawns. This system of lines – similar to contemporary Polish calligraphic letters, considered to be even a canon of beauty – was distinctive for that style. Trees marked crossings, borders and simultaneously created the sequences of marvellous interiors. The residence was not so important part of the park any more.*

Key words: calligraphic park, tree stand, park enclosures.

Prof. dr hab. arch. Zuzanna Borcz, dr inż. Monika Czechowicz¹

KRAJOBRAZ PERYFERII MIEJSKICH NA PRZYKŁADZIE WROCŁAWSKICH OSIEDLI MIESZKANIOWYCH

THE LANDSCAPE OF CITY OUTSKIRTS ON THE EXAMPLE OF WROCLAW HOUSING ESTATES

■ Peryferie, przedmieścia, obrzeża miast wytworzyły swój klimat, koloryt i krajobraz. Strefa podmiejska spełnia wiele funkcji związanych ściśle z życiem mieszkańców miasta, m.in. handlowe, rekreacyjne, mieszkaniowe, a także o charakterze odciążającym organizm miejski. W tym celu zbudowano np. obiekty przemysłowe, komunalne, składowiska odpadów, oczyszczalnie ścieków itp.

Wszystkie te funkcje znajdują swoje odbicie w krajobrazie, co jest szczególnie istotne przy wizerunku miasta odbieranym z dróg dojazdowych przez osoby oglądające panoramę całego obszaru miejskiego.

Strefa podmiejska obejmuje obiekty rozmieszczone w bliskim sąsiedztwie miasta, poza jego granicami, jak również jeszcze w granicach miasta, ale na obrzeżach. Funkcje i obiekty zaliczane do strefy podmiejskiej mają charakter wiejski lub miejski, przeplatają się ze sobą, współgrają tworząc charakterystyczny klimat i krajobraz.²

Wybrane funkcje strefy podmiejskiej i ich wpływ na krajobraz przedstawiono na przykładzie Wrocławia, miasta o ponad tysiącletniej historii, liczącego dziś ok. 700 tys. mieszkańców i zajmującego 293 km².

Tradycja osiedli mieszkaniowych we Wrocławiu

Funkcja mieszkaniowa w strefie podmiejskiej to przede wszystkim zabudowa jednorodzinna, zajmująca coraz większe tereny. Wznoszone z początkiem XX wieku osiedla mieszkaniowe o niskiej zabudowie sytuowane były na ówczesnych peryferiach. Do chwili obecnej zachowały się ich układy pełne zieleni, zgodne z teoriami Howarda nt. miast-ogrodów.³ Wymienić można w tej mierze: Sępolno, Karłowice i Pawłowice. Sępolno powstałe w latach 1919–1939 (wznoszone w trzech etapach) do dzisiaj zachowało wielki, mający ok. 5 ha, zieleniec pośrodku osiedla, wokół którego rozplanowane są uliczki z zabudową szeregową.

Odmienne w założeniu są Karłowice – układ promieniście rozchodzących się alei z niewielkim wkomponowanym pośrodku rynkiem,⁴ tworzy zwartą całość.

Niedokończony osiedle Pawłowice, tworzyło miało dzielnicę niskich domów jednorodzinnych. Interesującym elementem jest zachowany staw, z otaczającymi działkami budowlanymi i schodzącymi do brzegu ogrodami.

Omawiając funkcje mieszkaniowe w pasie podmiejskim nie sposób pominąć domów mieszkalnych, które weszły w obręb miasta razem z przyłączonymi terenami wiejskimi. Mogą to

być domy mieszkalne z dawnych zagród rolniczych lub folwarków. Najczęściej są to podmiejskie domy z ogrodem lub sadem, o skromnej architekturze, chociaż może zdarzyć się obiekt, który ze względu na swoje walory wymaga ochrony konserwatorskiej.

Na obrzeżach miasta można jeszcze odczytać typowe formy wiejskich starych dworów, wraz z parkami i budynkami folwarcznymi, a także kościołów w otoczeniu wysokiej zieleni. Szczególnie obiekty sakralne utrzymują długo swoją formę, nie ulegając modernizacjom. Włączone do miasta wsie zachowują często układy dróg, które otrzymują nowe nazwy już jako ulice, jednak nie ulega zmianie ich zabudowa, co widoczne jest np. w starych wsiach owalnicowych.

Współczesne osiedla mieszkaniowe na obrzeżu miasta

Trudno dzisiaj spotkać w mieście zaplanowane w całości osiedle mieszkaniowe o zabudowie jednorodzinnej. We Wrocławiu, wyjątek stanowi 40-hektarowe osiedle „Marszowice Malownicze” usytuowane przy granicy miasta w sąsiedztwie Lasu Mokrzańskiego. Wewnątrz osiedla pozostawiono teren wolny od zabudowy przewidziany do urządzenia zieleni i biernej rekreacji. Natomiast tereny czynnej rekreacji w postaci boisk, zaplanowano na obszarach zalewowych Bystrzycy. Inwestycja budowy „Marszowice Malownicze” została podzielona na 4 etapy. Zgodnie z MPZP i projektem, przewidziano tu również obiekty o funkcji usługowej.

Obecnie na obrzeżach miasta powstaje wiele osiedli mieszkaniowych o zabudowie 3-, 4-kondygnacyjnej. Przeważnie są to osiedla o podwyższonym standardzie, niekiedy niedostępne dla osób nieupoważnionych. Czy nawiązują one do ówczesnych miast-ogrodów; zapewne taka idea pojawia się często przy ich projektowaniu. Zwykle są to jednak niewielkie powierzchniowo założenia, co wiąże się z sytuacją rynkową i możliwościami inwestorów.

W każdym z tych osiedli zwraca się uwagę na zieleni, która obejmuje obrzeża i tereny śródblokowe. Projektanci starają się spełnić wymogi udziału 30% terenów biologicznie czynnych. W eksploatacji jednak, zieleni wypierana jest często przez parkingi, których okazuje się wciąż zbyt mało.

Charakterystycznym przykładem nowego osiedla zlokalizowanego na obrzeżu Wrocławia w dzielnicy Jagodno, jest zespół o nazwie „Cztery pory roku”, zaprojektowany wg współczesnych trendów. Osiedle jest zamknięte dla obcych, chronione, z częścią usługową, restauracją, osiedlowym przedszkolem oraz dostosowaniem terenu i zabudowy dla osób niepełnosprawnych. Ciekawym rozwiązaniem o charakterze integracyjno-społecznym

jest zaprojektowanie pomieszczeń o powierzchniach około 50 m² pełniących funkcje świetlic dla dzieci i młodzieży.

Braki w projektach i realizacjach nowych osiedli na peryferiach

Parkingi projektowane są w części naziemnej lub podziemnej. Mogłoby się wydawać, że takie rozwiązanie jest korzystne dla otoczenia, jednak w praktyce podziemne garaże i parkingi wykluczają prawidłowe zagospodarowanie terenu szatą roślinną. Często jedyną ozdobą jest trawnik, a przy bogatszych w zieleni rozwiązaniach konieczne jest zastosowanie kosztownych systemów nawadniających.

W nowych osiedlach wznoszonych na peryferiach można zauważyć, że pomimo zachęcających nazw i reklam opisujących mieszkania w zieleni, z urządzonymi terenami rekreacji, są to zespoły o dość intensywnej zabudowie. W takiej sytuacji często place zabaw nie spełniają swojej funkcji, gdyż stają się uciążliwe dla mieszkańców.

Problemem związanym z powstawaniem osiedli i zespołów budynków na peryferiach jest destrukcja istniejącej zieleni. Drzewa i krzewy już w procesie przygotowawczym są narażone na zniszczenie lub wycinkę, w pierwszej kolejności z powodu kolizji z nową zabudową, przyłączami infrastruktury, drogami oraz parkingami. W czasie trwania inwestycji, do kolejnych wycinek i zniszczeń przyczynia się sam proces budowy. Inwestorzy, ażeby zminimalizować opłaty za usuwanie drzew, ograniczają się do wycinek jedynie w obrysie zaplanowanego budynku.⁵ Dochodzi, zatem do paradoksalnych sytuacji pozostawienia drzewa tuż przy murze domu mieszkalnego, co zagraża konstrukcji i jest uciążliwe dla użytkowników.

Prognozy budowy nowych osiedli mieszkaniowych we Wrocławiu

Z racji hossy na rynku nieruchomości we Wrocławiu, miasto przygotowało ofertę gruntów przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową, zarówno dla osiedli jednorodzinnych i zabudowy

¹ Instytut Architektury Krajobrazu, Wydział Inżynierii Kształtowania Środowiska i Geodezji, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu.

² Słodczyk J., *Przestrzeń miasta i jej przeobrażenia*, Uniwersytet Opolski, Opole 2003.

³ Kononowicz W., *Wrocław, Kierunki rozwoju urbanistycznego w okresie międzywojennym*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1997.

⁴ Architektoniczny konkurs na projekt placu rynkowego w osiedlu odbył się w 1913 r.

⁵ Do takiego stanu rzeczy przyczynia się również brak aktualnych norm określających minimalne odległości zieleni od budynków i infrastruktury.

Il. 1. Karlowice, niewielki (0,6 ha) rynek w osiedlu, projektowany z początkiem XX w. jako centralny plac miasta-ogrodu (fot. aut.).

Fig. 1. Karlowice: a small (0.6 ha) market square within an estate, designed in early 20th century as a central square of a garden city (photo by the auth.).

Il. 2. Nawierzchnia parkingu podziemnego wewnątrz nowego zespołu budynków mieszkalnych (fot. aut.).

Fig. 2. The surface of an underground parking lot within a residential building complex (photo by the auth.).

wielorodzinnej. W 2005 roku zamierzano we Wrocławiu podjąć opracowanie Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego dla obszaru ponad 500 ha, który obejmowałby m.in. tereny przeznaczone pod nowe osiedla mieszkaniowe. W skutek tego, na rynek nieruchomości trafić ma ponad 3,5 tys. działek pod zabudowę jednorodzinna, a także tereny, na których ma powstać ponad 9,5 tys. mieszkań w budynkach wielorodzinnych.

Dla porównania można zauważyć jak zmienna w czasie jest zasada lokalizowania osiedli mieszkaniowych na peryferiach. W pierwszej połowie XX wieku Sępólno oddalone było od śródmieścia 1,6 km; Karlowice, przyłączone do miasta w 1928 r., 1,0 km, a najdalej położone Pawłowice, przyłączone w 1970 r. – 5,4 km. Współczesne osiedla znajdują się znacznie dalej od śródmieścia, przeważnie ponad 10 km. Może to być zaletą ze względu na spokój, naturalne środowisko itd., jednak stwarza to szereg trudności z dojazdem do szkół, miejsc pracy i ośrodków usługowych. Do omawianych osiedli należy zaliczyć również znaczne tereny przylegające do granicy miasta, a pokryte niską zabudową indywidualnie inwestowanych domów jednorodzinnych. Stanowią one jak gdyby pomost łączący sąsiednie wsie z zabudową peryferii miejskich, wypierając tereny użytkowane rolniczo.

Często na peryferiach miasta pojawia się szansa przeprowadzenia korytarzy ekologicznych – przy wykorzystaniu pozostałości fragmentów zieleni wiejskiej, parków podworskich, starych cmentarzy, zadrzewień wzdłuż wód otwartych oraz dróg polnych. Jednocześnie przez tereny obrzeżne przewiduje się wytyczenie tras obwodnic miejskich, co pociąga za sobą szereg konfliktów.

Połączenie zieleni peryferyjnej miast z zielenią śródmieścia, odbywa się również poprzez system rzek i kanałów. W przypadku Wrocławia dużym potencjałem jest Odra z dopływami i kanałami, jak również parki, lasy miejskie oraz tereny pól, łąk i upraw rolniczych, znajdujących się wokół miasta.

Nowe osiedla lokowane na peryferiach kształtują krajobraz obrzeży aglomeracji miejskich, przy czym najczęściej

są to trwałe przekształcenia. Równocześnie rozwijające się dynamicznie inwestycje otokowe o funkcjach handlowych, komunalnych, przemysłowych i komunikacyjnych, skutecznie blokują rozwój przestrzenny miasta. Bezspornie badacze krajobrazu peryferii powinni zwrócić uwagę na dynamikę zachodzących zmian, w tym istotną rolę winni odgrywać architektura krajobrazu.

Streszczenie: Strefa podmiejska spełnia wiele funkcji, które znajdują swoje odbicie w krajobrazie. Wybrane funkcje strefy podmiejskiej i ich wpływ na krajobraz przedstawiono na przykładzie Wrocławia. Funkcja mieszkaniowa w strefie podmiejskiej to głównie zabudowa jednorodzinna. Również dawne zagrody rolnicze i folwarki oraz wiejskie dwory, a także kościoły wchłonięte zostały przez miasta. Wsie usytuowane w sąsiedztwie miasta stwarzają szansę przeprowadzenia korytarzy ekologicznych, jednakże wytyczenie tras obwodnic przez tereny obrzeżne pociąga za sobą szereg konfliktów, które muszą być rozwiązywane.

Słowa kluczowe: strefa podmiejska, osiedla mieszkaniowe, zieleń osiedlowa.

Abstract: *The suburban zone has many functions finding their reflection in the landscape. Selected functions of the suburban zone and their influence on the landscape are presented on the example of Wrocław. The dwelling function concerns mainly single-family houses. The village dwelling houses, farm buildings, manors and churches have been included into the town limits. In villages situated in the neighborhood of towns, a chance for existence of ecological routes appears, however the design of ring roads often gives rise to conflicts, which need to be resolved.*

Key words: *suburban zone, housing estates, housing estate greenery.*

Dr hab. inż. arch. Wojciech Brzezowski¹

OGRODY MIAST ŚLĄSKICH W OKRESIE BAROKU²

GARDENS OF THE SILESIA TOWNS IN THE BAROQUE PERIOD

■ Zwarta zabudowa ograniczonych pierścieniem fortyfikacji miast śląskich, znacznie ograniczała możliwości zakładania ogrodów w obrębie murów obronnych. Wyjątkiem były, założone jeszcze w średniowieczu, ogrody należące do zgromadzeń zakonnych. Ogrody te w następnych wiekach ulegały modyfikacji. Stosunkowo nieliczne, będące własnością mieszczan, znajdowały się w strefie peryferyjnej, o mniej intensywnej zabudowie.

Znacznie dogodniejsze warunki do zakładania ogrodów istniały na zewnątrz fortyfikacji miejskich. Toteż większość miast śląskich otaczała pierścieniem ogrodów. Pełniły one początkowo przede wszystkim funkcję użytkową, ale z czasem coraz liczniejsze stawały się ozdobnymi. Tendencja ta pogłębiła się w XVII i XVIII w.

Najbardziej okazałe założenia powstawały przy siedzibach arystokracji. Śląskie rody książęce kontynuowały wspaniałe tra-

dycje swych renesansowych poprzedników w dziele utrzymania ogrodów ozdobnych przy swych miejskich rezydencjach. Przykładem mogą być książęce założenia w Legnicy i Brzegu.

O twórczym wkładzie w zakładanie ogrodów księcia Christiana Ulricha von Württemberga, pana na Bierutowie i Oleśnicy, dowiadujemy się z dzieła o zakładaniu ogrodów autorstwa księżęcego ogrodnika Georga Herbsta.³ Książę nie tylko finansował realizację założeń, ale także sam czynnie uczestniczył w pracach ogrodniczych. Rezultatem tej działalności były między innymi dwa ogrody bierutowskie. Jeden położony w obrębie miasta przy zamku i drugi, znacznie większy, poza pierścieniem fortyfikacji.

Także dostojnicy kościoła dorównywali świeckim w dziele tworzenia ogrodów. W należącej do biskupów wrocławskich Nysie, realizację barokowego założenia rozpoczęto na zlece-